

Povezani v različnosti: nove strategije za medgeneracijsko sodelovanje

Teja Dušak, Monika Šparl in Nives Ličen

Povzetek

Študija primera prikazuje medgeneracijsko povezovanje z izmenjavo znanja in veščin. Kot primer je bil izbran projekt FACE, v katerem brez finančnega povračila na inovativen način v lokalnem okolju ljubljanske soseske spodbujajo medgeneracijsko učenje in povezovanje. Projekt FACE uporablja spletno povezovanje generacij za izmenjavo znanja ter spodbuja vzajemno učenje, kjer generaciji mlajših in starejših odraslih usmerjata proces učenja in skozi dialog ustvarjata prostor za transformativno učenje. Ugotovili smo, da z medgeneracijskim sodelovanjem po mnenju sodelujočih pridobijo vsi vključeni. Poveča se občutek zadovoljstva, zmanjšajo se stereotipi o starejših kot pasivnih prebivalcih, poveča se empatija.

Ključne besede: medgeneracijski programi, dolgoživost, soustvarjanje znanja

Connected in diversity: new strategies for intergenerational cooperation

Abstract

The case study presents intergenerational connections through the exchange of knowledge and skills. The FACE project was selected as an example, wherein, without financial compensation, intergenerational learning and connections are innovatively promoted within the local environment of a neighbourhood in Ljubljana. The FACE project employs online intergenerational connections to facilitate knowledge exchange and promotes mutual learning, where both younger and older generations guide the learning process and create a space for transformative learning through dialogue. According to the participants, all the parties involved benefited from intergenerational collaboration, which increased the feeling of satisfaction, reduced stereotypes of older people as passive, and increased empathy.

Keywords: intergenerational programs, longevity, co-creation of knowledge

1 Uvod

Strokovnjaki vedno bolj opozarjajo na pomen neformalnega in informalnega ali priložnostnega učenja, učenja v javnih prostorih, muzejih, prek medijev in spleta, učenja z novimi oblikami mentorstva za družbeno povezovanje in dobrobit. Če združimo vseživljenjsko učenje in dolgoživost, se nam odprejo mnogi novi izzivi. Naša raziskava izhaja iz predpostavke, da potrebujemo nove prakse, ki bi delovale povezovalno in spodbujevalno v času, ko se stara generacija B (ang. baby boom), ki ustvarja dolg prehod v starost in nove poteke staranja.

Mnogi raziskovalci (npr. Böstrom, 2014; Brečko, 2021; Doolittle, 2020; Kaplan idr., 2020) ugotavljajo, da so v sodobnem svetu generacije ločene, zato se porajajo potrebe po strategijah, ki bi prispevale k povezovanju generacij in razvoju vključujoče skupnosti (Cardoso Romão Freitas in Domingues de Magalhães de Almeida, 2017; Chigeza idr., 2020; Hlebec in Mandič 2021; Kaplan idr., 2017). V tem poglavju bomo predstavili novo prakso, ki združuje medgeneracijsko povezovanje z uporabo socialnih omrežij. Predstavljen bo primer platforme FACE, kjer starejši posamezniki ponujajo svoje znanje ali storitev. Projekt je nastal v Centru aktivnosti Fužine (CAF) v Ljubljani. Miselni okvir pri načrtovanju in izvedbi raziskave so tvorili naslednji koncepti: dolgoživost, medgeneracijsko sodelovanje ter socialna inovacija, ki bodo kratko opisani v prvem delu poglavja. V drugem delu bo predstavljena študija primera.

2 Dolgoživost

Dolgoživost v tej raziskavi opredeljujemo s pomočjo raziskav na Univerzi Stanford (The New Map of Life, 2022), dokumentov Svetovne zdravstvene organizacije (WHO, 2020) in besedila Strategija dolgožive družbe (2017), kjer je (str. 4) zapisano, da je strategija oblikovana tako, da upošteva aktivno in zdravo staranje, ustvarjalnost v vseh življenjskih obdobjih, medgeneracijsko sodelovanje ter solidarnost. Omenjeni dokumenti poudarjajo, da je dolgoživost dosežek sodobnega človeka, ki implicira razvoj programov za blagostanje vseh prebivalcev. V raziskovalnih centrih, kot je National Innovation Center for Ageing (UKNICA) v Veliki Britaniji razvijajo nove poglede na dolgoživost. Premikajo se od paradigme starosti prijaznega mesta k paradigmi dolgoživega mesta (ang. city of longevity ali longevity ready city). Razvijajo se inovacije kot petnajstminutno mesto (ang. 15 minutes city). Dolgoživo mesto promovira zdrav življenjski slog in izobraževanje za vse, lokalne univerze pa vključujejo starejše in razvijajo prakse za izzive dolgoživosti. Upošteva lokalne tradicije in kulturno dediščino. Spodbuja socialno kohezivnost in medgeneracijsko povezovanje. Akterji v študiji primera, ki jo opisujemo v drugem delu, se zavzemajo za vse omenjene cilje.

3 Medgeneracijsko sodelovanje

Medgeneracijsko učenje in sodelovanje potekata v mnogih prostorih, včasih kot načrtovano, včasih kot priložnostno učenje, včasih kot nevidno učenje, vendar pa ni tako razširjeno, kot bi si želeli. Raziskave kažejo, da ločenost generacij prinaša večjo ranljivost in pomanjkanje možnosti za razvoj občutka pripadanja. Povečujejo se predsodki, ker se ljudje različnih generacij med seboj ne poznajo. Da bi spodbudili povezovanje med generacijami, nastajajo medgeneracijski programi, ki jih Kaplan (2002, str. 306) opredeljuje kot socialne mehanizme za ustvarjanje stalne izmenjave virov ter učenja med mlajšo in starejšo generacijo. V 70. letih prejšnjega stoletja so se začeli pojavljati programi za povezovanje nestičnih generacij. Raziskave, ki so sledile v 80. in 90. letih prejšnjega stoletja, ugotavljajo, da mnogokrat ostajajo starejši s svojimi izkušnjami in znanjem nevidni, brez glasu, na robu skupnosti, kar je v 90. letih vodilo v oblikovanje novih ciljev medgeneracijskih programov. Teh programov ne usmerjajo le v prenos znanja in veščin (kot je bilo značilno za prvo fazo njihovega razvoja), temveč jih želijo uporabiti za graditev vključujoče skupnosti. Medgeneracijski programi torej niso namenjeni le povezovanju dveh generacij, temveč so namenjeni povezovanju celotne skupnosti. Različne generacije se v teh primerih srečujejo v novih okoljih, kot so muzeji, univerze, parki in vrtovi, ki zaživijo kot območja medgeneracijskega stika. Projekt FACE je primer sodelovanja različnih generacij, ki soustvarjajo območja medgeneracijskega stika. Ker raziskovalci ugotavljajo številne pozitivne učinke (npr. povečanje socialnega kapitala, opolnomočenje, znižanje osamljenosti) medgeneracijskih programov na različne generacije ter na celotno skupnost (Granville, 2002; MacCallum idr., 2006; Šindić idr., 2022; Voorberg idr., 2014), razvijamo nove možnosti z metodologijami za ustvarjanje socialnih inovacij.

4 Socialna inovacija

Socialna inovacija je krovni pojem za nove, pozitivne rešitve, ki nagovarjajo družbene izzive. Odprta je v odnosu do svojega kulturnega in prostorskega okolja (Mulgan idr., 2017, str. 8; Oslo Manual, 2018). Gre za novo idejo, ki rešuje izbrani družbeni problem, najpogosteje se to dogaja s participativnimi strategijami. Westley in Antadze (2010) ter Adalbert in Ewert (2015) navajajo, da so socialne inovacije zapleten proces uvajanja novih produktov, metod ali programov, ki bistveno preoblikujejo temeljne rutine, porazdelitev virov in moči ali prepričanja znotraj družbenega sistema. Uspešne družbene inovacije so dolgotrajne. Socialne inovacije prehajajo čez šest ključnih faz. V prvi fazi se

problem diagnosticira in oblikuje vprašanje tako, da se osredotoči na osnovne vzroke. Druga faza zajema ustvarjanje idej in predlogov ter vključuje različne metode, kot so metoda oblikovalskega razmišljanja, metoda spekulativnega oblikovanja in strategija formativne intervencije. Te metode so odprte, izhajajo iz potreb ljudi. Tretja faza zajema pilotne projekte, ko se ideje preizkušajo v praksi. V četrti fazi si prizadevamo za vzdrževanje inovacije, kar vključuje tudi iskanje finančnih virov. Peta faza zajema rast in širjenje inovacije, šesta pa sistemsko spremembo, kar je končni cilj socialne inovacije. Sistemska sprememba zajema različne elemente: socialna gibanja, poslovne modele, zakone in predpise, infrastrukture ter popolnoma nove načine razmišljanja in delovanja (Murray idr., 2010). Zanimalo nas je, ali lahko projekt FACE opredelimo kot socialno inovacijo, ki starejšim omogoča, da delijo svoje znanje in razvijajo aktivno družbeno vlogo.

5 Namen raziskave in metoda raziskovanja

Namen raziskave je bil prispevati spoznanja za razvoj novih medgeneracijskih praks, saj potrebujemo nove pristope, kot ugotavlja več avtorjev (Cardoso Romão Freitas in Domingues de Magalhães de Almeida, 2017; Voorberg idr., 2014). Prepoznati moramo inovativne prakse in z njimi spodbuditi tudi nadaljnje raziskovanje. Po analizi raziskav o medgeneracijskem učenju (Böstrom, 2025; Kaplan idr., 2020; Ličen, 2020; Withnall, 2017) smo želeli pridobiti spoznanja, kako razviti inovativen medgeneracijski program, ki bi bil prilagojen izbrani lokalni skupnosti, zato smo izbrali primer projekt FACE, in sicer zato, ker: (a) deluje kot izmenjevalnica znanja, (b) poteka v urbanem okolju (več starejših živi v urbanem okolju kot v ruralnem), (c) je organiziran v Centru aktivnosti Fužine, tako da lahko izsledke prenašamo v podobna okolja, npr. v centre dnevnih aktivnosti, na univerze za tretje življenjsko obdobje, v društva upokojencev, (č) je vključeval študente, ki obiskujejo programe izobraževanja za starejše, in študente, ki obiskujejo študijske programe na univerzi, kar omogoča povezovanje izsledkov z delom študentov, bodisi prostovoljnim delom bodisi organiziranim delom v okviru študijskih projektov ali vaj. Zanimalo nas je, ali lahko projekt FACE razumemo kot mikro inovacijo, ki prispeva k medgeneracijskemu povezovanju, zato smo si postavili tri raziskovalna vprašanja:

Kako je nastala izmenjevalnica znanja?

Kako je organizirano delovanje izmenjevalnice?

Katere so značilnosti učenja v izmenjevalnici znanja?

5.1 Metodologija

Uporabljena je bila kvalitativna raziskovalna paradigma (Hesse-Biber, 2017). Zbiranje podatkov je potekalo v študijskem letu 2022/2023, in sicer ciklično. Najprej je bilo izvedeno nestrukturirano opazovanje z udeležbo, kjer so nastali terenski zapisi, ki so predstavljali vir za pripravo vprašanj za polstrukturirane intervjuje. Nato so bili izbrani medgeneracijski pari in izvedeni polstrukturirani intervjuji z njimi. V tretji fazi je bilo ponovno izvedeno opazovanje z udeležbo, ki je bilo namenjeno preverjanju oblikovanih kategorij in tem, ki smo jih oblikovali po tematski analizi. V tretji fazi raziskave smo opravili tudi ekspertni intervju s strokovnjakinjo s področja izobraževanja odraslih.

Za polstrukturirane intervjuje smo pripravili tri vprašalnike; eden je bil namenjen vključenim v medgeneracijske pare, drugi organizacijski vodji projekta, tretji pa ekspertinji s področja izobraževanja odraslih. V intervjuje je bilo vključenih dvanajst oseb. Intervjuvanci so bili različne starosti, najmlajši je bil star 22 let, najstarejši 75 let. Polstrukturirani intervju z organizacijsko vodjo projekta je potekal v več delih. Delno smo ga izvedli ob zaključku intervjujev z udeleženci, delno pa v tretji fazi in fazi interpretacije podatkov. Vse intervjuje smo posneli in prepisali. Po transkribiranju smo posnetke po dogovoru z udeleženci izbrisali. Intervjuji so bili označeni z zaporednimi številkami, ki jih bomo uporabili tudi pri navajanju izjav. Intervjuji za posamezne pare so označeni s številko para in črko osebe [1a, 1b]. Intervju z ekspertinjo smo označili s črko [E], intervju z vodjo s črko [V]. Gradivo smo uredili v tri skupke: terenski zapiski opazovanja in zapiski analize spletnih strani ter transkripti intervjujev. Uporabili smo vsebinsko tematsko analizo podatkov. Potekala je v naslednjih korakih: (a) urejanje gradiva, (b) kodiranje in zbiranje v kategorije, (c) oblikovanje tem, ki so sledile raziskovalnim vprašanjem. Načelo etičnosti smo upoštevali tako, da so vsi sodelovali prostovoljno in so podpisali informirano soglasje (Hesse-Biber, 2017, str. 73, 79). Udeleženci so dovolili, da njihove izjave anonimizirano uporabimo v besedilih.

6 Rezultati in interpretacija

Po tematski analizi zapisanega gradiva in z upoštevanjem raziskovalnih vprašanj smo oblikovali tri teme:

- (a) nastanek izmenjevalnice znanja,
- (b) organizacija delovanja izmenjevalnice znanja,
- (c) medgeneracijsko učenje v izmenjevalnici znanja.

V nadaljevanju bomo v narativni obliki predstavili izsledke raziskave po posameznih temah.

6.1 Nastanek izmenjevalnice znanja

Tema vsebuje naslednje kategorije: povezovanje institucij, lokalno okolje, participativno sodelovanje starejših.

Za razvoj projekta spletne strani, ki bi omogočala delitev znanja starejših, je bilo zelo pomembno okolje, kjer deluje. Kontekst (dejavniki in odnosi med dejavniki) tvori ekologijo učenja ter pojasnjuje umeščenost dejavnosti, zato bomo pri opisu primera izpostavili institucije in odnose, ki so vplivali na razvoj nove prakse. Projekt FACE deluje kot medgeneracijska izmenjevalnica znanja, podoben je »borzi znanja«, vendar ima svoje značilnosti, ki izhajajo iz umeščenosti v okolje. Združuje pare, ki si izmenjujejo znanje, veščine ali storitve. Nastal je leta 2021 v Centru aktivnosti Fužine (CAF), ki deluje pod okriljem Doma starejših občanov Fužine v Ljubljani. Glavni namen CAF je druženje in izobraževanje starejših v lokalnem okolju, zato je dobro povezan z drugimi organizacijami v soseski Nove Fužine v Ljubljani. Prav ta povezanost in možnost sodelovanja sta pomembna dejavnika za delovanje vključenih v projekt FACE. Projekt je nastal v sodelovanju CAF z Muzejem za arhitekturo in oblikovanje (MAO) ter Oblikovalskim studiem Ljudje. Člani izmenjevalnice znanja so namreč dejavni tudi v projektu Muzej v skupnosti, ki ga organizira MAO, ter v drugih aktivnostih, npr. sodelujejo pri študentskih projektih, ki povezujejo študente Univerze v Ljubljani, CAF in MAO. V proučevanju primera se potrjuje pomen sodelovanja različnih organizacij v lokalnem okolju pri snovanju in ohranjanju inovacij. Kot je v intervjuju poudarila ekspertinja, večina medgeneracijskih programov izhaja iz vključenosti v lokalno ali organizacijsko okolje in prek ekologij učenja prispeva k medsebojni povezanosti.

Nastanek projekta FACE korenini v sodelovanju pri Bienalu industrijskega oblikovanja (BIO), ki je potekal na prehodu 2019/2020. BIO 26 je gradil temo o skupnem znanju (ang. common knowledge) in je slonel na ideji krize informacij. K sodelovanju so povabili starejše, s čimer so opozorili na pomen znanja starejših. Poudarjanje znanja in veščin ter modrosti starejših je tudi namen izmenjevalnice FACE. Na BIO 26 je prišlo do povezovanja Oblikovalskega studia Ljudje ter CAF, in sicer v oglaševalski kampanji na temo Lepo življenje. Dvanajst članov CAF je sodelovalo v delavnicah sitotiska. Usvojili so tehniko sitotiska in ustvarili dvanajst grafik, v katerih je vsak predstavil utrinek življenja, ki ga je vredno živeti. S kampanjo so želeli spodbuditi ozaveščanje o izzivih in priložnostih, ki jih prinašajo demografske spremembe, dolgoživost, aktivno staranje in medgeneracijsko sodelovanje. Grafike so dobile digitalno podobo in nastala je spletna Galerija lepega življenja, v kateri so lahko spletno glasovali za najljubšo grafiko. Vsak glas je sodelujoča zavarovalnica spremenila v donacijo za razvoj dejavnosti, ki starejšim omogočajo aktivnejše življenje. CAF je prejete donacije namenil razvoju projekta FACE, Oblikovalski studio Ljudje je prosil za postavitev spletne strani FACE. Za izmenjevalnico znanja FACE je značilno, da je nastala v omrežju

praks več organizacij (CAF, MAO, Studio Ljudje, Mednarodni grafični center idr.). To potrjuje ugotovitve drugih raziskav o socialnih inovacijah pri izobraževanju starejših (Voorberg idr., 2014; Böstrom, 2025): navadno socialne inovacije nastanejo v sodelovanju med skupinami ali institucijami in vključujejo zainteresirane ljudi v okolju. Tako je bilo tudi pri tej inovaciji, kjer je bilo vključenih več institucij in so bili starejši aktivno vključeni že od začetka, tudi starejši.

6.2 Organizacija delovanja izmenjevalnice znanja

Tema o organizaciji delovanja vključuje naslednje kategorije: namen projekta, način povezovanja generacij, financiranje projekta, vloga CAF pri projektu, ocenjevanje uspešnosti projekta ter nadaljnji cilji, prednosti in slabosti projekta.

Zamisel o projektu FACE se je začela z vprašanjem, kako bi lahko starejši ljudje delili svoje znanje v lokalnem okolju. Vodja projekta je pri opazovanju delovanja udeležencev v programih za izobraževanje starejših v CAF spoznala, da imajo starejši veliko znanja, ki ga ne morejo deliti z drugimi. V izobraževalnih programih so predvsem »prejemniki«, premalo pa je možnosti, da bi znanje soustvarjali in delili. Podobno kot ugotavljajo raziskave o zmožnostih starejših in njihovih potrebah, da so vključeni v družbo, ter o koristi učenja, je tudi vodja [V] prepoznala zakladnico znanja starejših kot neizkoriščen družbeni in osebni potencial starejših. Vodja poudarja, da *»je treba starejšim dati možnost, da svoje znanje delijo, da so v svojem okolju dejavni, povezani in sprejeti«*. Spoznala je platformo Fiverr, kjer ljudje ponujajo različna znanja in storitve, kar je vodilo v zamisel za spletno stran FACE, kjer bi svoje vsebine za izmenjavo ponujali starejši. Zamisel se je gradila iz spoznanj o potrebah v lokalnem okolju (soseska Nove Fužine), predvsem je izstopala potreba po prenosu izkustvenega znanja, ki je nastalo v tem okolju.¹ Kot je v intervjuju povedala ekspertinja [E], starejši in mlajši v sodobni družbi tekmovalnosti in nenehnih zahtev po uspehu pogosto delijo občutek krivde, ker niso dovolj aktivni, produktivni. Starejšim okolje sporoča, da so družbeno breme, premalo pa opazimo zmožnosti starejših in premalo je možnosti, da bi starejši delili svoje znanje na način, ki je njim blizu. Razmislek o potrebnosti novih praks, kot sta ga izrazili vodja in ekspertinja, potrjujejo tudi raziskave na Univerzi Stanford (Center za raziskovanje dolgoživosti), ki izpostavljajo razvoj možnosti za dejavnost t. i. novih starejših. Stara se namreč generacija B (ang. baby boom), ki se razlikuje od prejšnjih generacij; ustvarja nove načine staranja, nove prehode, drugače doživlja svoje staranje. Namen projekta FACE je torej omogočiti starejšim, da delijo svoje znanje in oblikujejo prostor medgeneracijskega stika (ang.

1 Vernakularna znanja lahko povežemo tudi s konceptom nesnovne kulturne dediščine in spomina, kar se je zgodilo pri projektu Muzej v skupnosti, kjer sodelujejo tudi člani skupine FACE. Več o vernakularnem znanju glej poglavje v tej monografiji Učenje, nesmrtna duša humanizma.

intergenerational contact zone), s čimer lahko prispevajo skupnosti in se počutijo vključeni. Ob tem pa uporabljajo in razvijajo tudi digitalne spretnosti.

Povezovanje med ponudniki in iskalci znanja poteka prek spletne strani FACE, kjer najdemo profile starejših z vsebino (tj. znanjem, veščino ali storitvijo), ki jo ponujajo. V objavi je opredeljeno tudi, kaj si ponudniki želijo v zameno. Povpraševalci po določeni vsebini morajo na spletni strani izpolniti obrazec, kjer pustijo svoje kontaktne podatke in napišejo, kaj ponujajo v zameno. Povpraševalce in ponudnike poveže organizatorica, za kraj, čas in vsebino se potem dogovorijo sami. Najpogosteje se povežeta generacija starejših (večinoma so pripadniki generacije B) in mladi, ki študirajo (ali generacija Z). Mlade, ki so sodelovali pri projektu, so pritegnili oglasni plakati in dizajn spletne strani, kar je skladno z ugotovitvami, da so mlajši digitalno bolj spretni; generacija Z je mobilna, živi v več »resničnostih« in veliko uporablja socialna omrežja (Geeraert idr., 2021). Projekt ima veliko možnosti, da pritegne še več mladih, glede na to, da jim digitalna tehnologija predstavlja pomemben komunikacijski kanal.

Projekt je zaživel s pomočjo donacij oz. enkratnega vira financiranja, kar je podobno kot v drugih primerih. Bressler idr. (2005) so ugotovile, da je pogosto prvi finančni vir medgeneracijskih programov enkratna donacija. Za pridobitev prvotnega vira financiranja oz. donacij za projekt je bila odločilna kreativnost pri snovanju projekta, ki so jo donatorji prepoznali. Za nadaljnji razvoj projekta pa bi nujno potrebovali trajen vir financiranja oz. več virov financiranja, kar je tudi po ugotovitvah drugih raziskovalcev medgeneracijskih projektov (Fischer, 2008; Kaplan, 2002) pogoj, da inovativen program, ki se je izkazal za uspešnega, postane dolgotrajen. Zamisel ima tudi potencial, da se poveže v omrežje izmenjevalnic znanja. Razvoj omrežij za delitev znanja je zamisel iz dela Illicha (2024), a tudi drugi avtorji, pišejo, da bi potrebovali mednarodno mrežo, kjer bi ljudje delili svoje znanje. Posebnost pri mreži FACE je to, da so ponudniki le starejši, saj je osnovni namen izmenjevalnice razvijati možnosti za aktivnost starejših in medgeneracijsko povezovanje.

Po intervjujih in opazovanju smo ugotovili, da so za uspešnost medgeneracijskih projektov pomembni dobra organizacija in upravljanje ter učinkovita administrativna podpora, kar je skladno tudi z ugotovitvami drugih raziskovalcev (Bressler idr., 2005; Feldman idr., 2002; Kaplan idr., 2017). Prostorske razmere za izmenjavo znanja so dobre, saj CAF ponuja različne prostore za srečanje različnih generacij (npr. kuhinjo, telovadnico, učilnice), s čimer deluje kot prostor medgeneracijskega stika. Izmenjava znanja, za katero se ponudnik in povpraševalec dogovorita, lahko poteka v prostorih CAF.

V času naše raziskave je vodja CAF, ki je tudi vodja projekta, sama vodila izmenjevalnico – ustvarjala profile na spletni strani, sprejemala naročila ter povezovala ponudnike in povpraševalce. Prisostvovala je pri prvih srečanjih ter skrbela za

fotografiranje in oglaševanje. Ker se dejavnost širi, bi nujno potrebovali osebo, ki bi projekt vodila. Razvoj projekta je zaradi finančnega in kadrovskega primanjkljaja upočasnen. Več ljudi bi lahko izmenjalo svoje znanje, če bi imeli samostojnega organizatorja za izmenjave. Po teh ugotovitvah so cilji za nadaljnji razvoj projekta usmerjeni predvsem na pridobitev stalnega vira financiranja, ki bi omogočil zaposlitev osebe za vodenje projekta. Razmišljajo tudi o reorganizaciji CAF v socialno podjetje ter o angažiranju članov CAF kot prostovoljcev za vodenje projekta. Vendar pa bi tudi za organizacijo prostovoljskega dela potrebovali finančna sredstva, kajti kot navajajo raziskovalci prostovoljnega dela (Findeisen, 2012), sta poleg pridobivanja prostovoljcev potrebna njihovo usposabljanje in organizacija dela.

Pri ocenjevanju prednosti in slabosti projekta so vprašani poudarjali prednosti. Izstopajo prednosti, povezane z dostopom do znanja, in individualiziranost procesa učenja ali storitve. Projekt je izredno prožen in deluje vključujoče za različne starejše. Vključeni v projekt so zaznali prednosti projekta na dveh ravneh:

- (a) na subjektivni ravni, kjer izstopajo izmenjava znanja, dostopnost znanja in raznolikost znanja, zadovoljevanje potrebe starejših po predajanju znanja ter individualni prenos znanja;
- (b) na ravni skupnosti, kjer so izpostavili možnosti za srečevanje in ustvarjanje skupne prakse.

Prek izmenjevalnice znanja so se razvili nekateri dolgotrajnejši odnosi. Izmenjave znanja so pri eni od intervjuvanih dvojic vodile v prijateljski odnos.

Kot izziv so vključeni opazili problem motivacije za sodelovanje. Znanje je na voljo, ampak se ljudje ne vključijo v izmenjavo. Nekateri se vključijo, pa vztrajajo le nekaj časa (nekaj srečanj). Sodelujoči v raziskavi so menili, da bi bilo potrebne več promocije projekta in tudi izobraževanja starejših na področju digitalnih spretnosti, ker je včasih ovira dostop do ponudbe na spletu. Upoštevati moramo, da so nekateri starejši manj digitalno spretni in potrebujejo tudi digitalno podporo.

6.3 Medgeneracijsko učenje v okviru izmenjevalnice znanja

Tema medgeneracijsko učenje v okviru izmenjevalnice znanja vključuje naslednje kategorije: vsebine učenja, potek medgeneracijskega učenja, počutje med učenjem, učinki medgeneracijskega učenja na različne generacije, motivacija za medgeneracijsko učenje v okviru projekta ter ovire pri medgeneracijskem učenju.

Vsebine, ki jih starejši ponujajo, so različne: slikanje, kuhanje, pilates, gong kopel. Nekatera znanja so profesionalna, druga pa so izkustvena. Mladi starejšim v zameno ponujajo znanja tujih jezikov ter uporabe pametnega telefona in aplikacij. Kot vsebine in dobrine za izmenjavo se pojavljajo tudi refleksoterapija, energijska terapija, šivanje, karte za gledališče, zabojček z domačo zelenjavo. Prevladujejo praktične vsebine. Glede vsebin medsebojnega učenja ni nikakršnih omejitev, dogovor o izmenjavi je torej povsem v domeni obeh akterjev.

Udeleženci so izbrali različne poteke medgeneracijskega učenja – glede na oblike, kraj oz. prostor in pogostost srečanj. Večina srečanj je bila v prostorih CAF. Ponudniki znanja in veščin lahko podajajo svoje izkušnje in znanje v obliki tečajev (npr. kratek kuharski tečaj), skupinskih delavnic, pogovorov ali pa individualnih srečanj. Odnosi, ki so se razvili pri medgeneracijskih dvojicah, so bili podobni, kot se oblikujejo pri izobraževalnih srečanjih, v enem primeru od štirih dvojic pa se je oblikovalo trajno sodelovanje z rednimi srečanji na domu udeleženk.

Ob upoštevanju modelov medgeneracijskega učenja (Kaplan idr., 2020; Kump in Jelenc Krašovec, 2014; Ličen, 2020, str. 37) ugotavljamo, da gre pri projektu FACE za vzajemno učenje, ki poteka dvosmerno. Dve generaciji se skupaj učita in v dialogu ustvarjata lasten skupni program glede na izobraževalne potrebe. V ospredju je dialoško učenje. Takšno izobraževanje (dialoško in v dvojicah) je lahko transformativno za udeležence in za okolje, kar pomeni, da prihaja do sprememb stališč, zornega kota, razumevanja pojavov, spreminjanja odnosov. Po mnenju udeleženi v raziskavi se z medgeneracijskim učenjem spreminja posameznik (oseba) in spreminja se tudi skupnost, saj s svojim delovanjem v skupnost vnašajo nove informacije o odnosih (pomen sodelovanja), znanju (pomen vseh vrst znanja), staranju (nasprotovanje starizmu in mladizmu). Skupno učenje je obema generacijama predstavljalo pozitivno izkušnjo. Medgeneracijska izmenjava je po njihovih izjavah pozitivno vplivala na njihovo počutje, kar je skladno tudi z drugimi raziskavami (Boström, 2014; Gallagher in Fitzpatrick, 2018; Giraudeau in Bailly, 2019; Tambaum, 2023), zato menimo, da bi bilo dobro spodbujati razvoj novih možnosti. Ekspertinja pa je v intervjuju poudarila pomen medgeneracijskega učenja za boljše razumevanje učenja in razvoj teorij o učenju:

»Učenje lahko analiziramo z različnimi teorijami, npr. teorija opolnomočenja, teorija umeščenega učenja. Ta izpostavlja pomen medgeneracijskih programov za spremembe v okolju in prispeva k razumevanju vernakularnega znanja.« [E]

Poleg pozitivnega vpliva na dobro počutje udeležencev je imelo medgeneracijsko učenje še druge pozitivne učinke na mlade in starejše. Pri mladih je bilo zaznati zmanjševanje starostnih stereotipov (npr. prepričanja, da so starejši pasivni) in razvoj bolj pozitivnega pogleda na starejše ter širjenje podobe aktivne starosti, kar po mnenju Cohn-Schwartz idr. (2023) ter Gardner in Alegre (2019) pozitivno vpliva na pripravo na lastno starost in zmanjševanje tabuja starosti v družbi. Omenjeno je razvidno v besedah ene od intervjuvank mlajše generacije:

»Ampak če pa primerjam s svojimi starimi starši [...]. Moj dedek se je prvi dan penziona ulegel na kavč in je cel svoj penzjon preležal. Moja babica po drugi strani je imela tudi veliko zdravstvenih težav in ni bila fizično aktivna. Jaz v svojem družinskem okolju nisem imela te podobe aktivne starosti. Mi je super, da zdaj poznam nekoga, ki je absolutni model, kako to zgleda, in da to ni samo nek mit ali dobra želja in da to je možno.« [Intervju 4b]

V raziskavi smo prepoznali učinek na mlajšo generacijo na ravni prenosa praks (veščinsko znanje) in narativnega védenja. Kot pišejo Buffel idr. (2014), medgeneracijsko učenje v praksi poteka s skupnim delovanjem (npr. s kuhanjem) in tudi s pripovedovanjem. Starejši so poročali o splošnem dobrem počutju ob mlajši generaciji ter o občutku koristnosti ob predajanju znanja in izkušenj tako ob skupnih praksah kot tudi ob pripovedih:

»Rada predajam znanje. To me izpolni. Pa tudi počutiš se koristnega. Jaz tega ne bi zamenjala za nobeno stvar. To je pa veliko vredno, da si še živ in potreben.« [Intervju 1a]

Iz pogovorov lahko ugotovimo, da starejše napolnjuje prijeten občutek koristnosti, pripadanja ter si želijo deliti svoje znanje in izkušnje z drugimi generacijami, kar vpliva na njihovo doživljanje smiselnosti življenja. Iz njihovih pripovedi lahko sklepamo, da učenje kot proces formiranja osebe v sociokulturnem okolju povezuje spoznavanje in bivanje ter ga lahko razumemo v luči sodobnih pogledov na holistično učenje. Njihove pripovedi vključujejo raznovrstne prakse spoznavanja, od znanstvenega do senzornega, od učenja z delovanjem do socialnega učenja. Starejši, vključeni v raziskavo, so ustvarili nove socialne mreže. Ena od intervjuvank je povedala, da jo je udeleženka povabila v svoje društvo, da bi še tam predstavila svojo delavnico. Nekateri starejši so izpostavili povezovanje z novimi ljudmi kot motiv za vključevanje v projekt:

»Odločila sem se zato, da življenje malo popestriš, da spoznaš nove ljudi, pač da se ti v življenju še kaj zgodi.« [Intervju 3a]

Mlade in starejše udeležence v projektu izmenjevalnice znanja je motiviral predvsem individualni pristop, ki omogoča, da se učni proces popolnoma prilagodi udeležencu, kar je poudarila ena od intervjuvank:

»Pa to individualno je super. Ker najbolj se naučim in ko imam vprašanja, dobim odgovore.« [Intervju 2b]

Poleg individualnega dela jih je motivirala tudi vsebina programa. Mladi s svojo ekološko ozaveščenostjo želijo osvojiti tista znanja, ki so že skoraj pozabljena, npr. domača priprava rezancev ali kuhanje nekaterih tradicionalnih slovenskih jedi. Na motivacijo starejših za sodelovanje pri projektu je vplivalo povabilo vodje CAF. Osebnostno vabilo je tudi po ugotovitvah Cohen-Mansfield (2022) pomemben dejavnik za sodelovanje starejših v medgeneracijskih programih. Pri širitvi dejavnosti je treba motivirati tudi mlade. Tako kot Cohen-Mansfield (2022), ki je v svoji raziskavi o motivaciji za udeležbo v medgeneracijskih programih ugotovila, da je med mladimi motivacija povezana z neko obvezo ali z neko drugo dejavnostjo, npr. prejemanjem štipendije, učnimi obveznostmi / kreditnimi točkami, tudi v primeru projekta FACE ugotavljamo, da bi potrebovali nove strategije za motiviranje mlajših za dolgotrajnejše medgeneracijsko sodelovanje.

Pri starejših udeležencih raziskave je bil zaznan pozitiven odnos do starosti. Gre za t. i. nove starejše, ki ne doživljajo staranja zgolj kot kronološko podaljševanje življenjske dobe, temveč tudi kot izziv za razvoj novih praks. Intervjuvanci so se zavedali, da je subjektivno pojmovanje staranja in starosti pomemben dejavnik za razvoj aktivnega staranja. Stereotipi o starejših so lahko, nasprotno, ovira za razvoj medgeneracijskih programov. Ekspertinja je v intervjuju dejala:

»Povsem jasno je, da se z raziskavami na področju psihogerontologije, socialne gerontologije, izobraževalne gerontologije idr. ponujajo nove možnosti za inovacije. Iščemo alternativne rešitve za čas, ki prihaja. Povezovanje mlajših in starejših študentov prek izmenjevalnice znanja je po mojem mnenju taka inovacija, ki je dobro sprejeta.« [E]

Ko se mlajši in starejši srečajo pri neki skupni dejavnosti, se spoznajo. Če pa takih možnosti ni v skupnosti, se srečanja ne bodo zgodila, saj so dejavnosti v družbi zelo generacijsko ločene. Arko idr. (2011) navajajo, da je ena izmed ovir pri implementaciji medgeneracijskih programov nepoznavanje druge generacije in tega, kako se uči, zato je pomembna komunikacija med različnimi deležniki. Veliko lahko pripomorejo animatorji, ki bi spodbujali in informirali za udeležbo v medgeneracijskih programih. Ker sta medgeneracijsko sodelovanje in učenje pozitivno sprejeta, bi morali poiskati več novih možnosti.

7 Zaključek

Izmenjevalnica znanja je del medgeneracijskih programov, ki prispevajo k socialnemu kapitalu, zmanjševanju stereotipov in promoviranju aktivnega staranja. V raziskavi smo ugotovili, da ima izbrani primer značilnosti mikro socialne inovacije. S procesom povezovanja različnih vrst znanja dekonstruira ustaljene pomene o vrstah pomembnega znanja, menjava in sikonstruiranju znanja ter predstavo o starejših kot pasivnih prejemnikih znanja. Glede na faze razvoja socialnih inovacij, kot jih opisujejo Murray idr. (2010), je analizirani projekt v fazi vzdrževanja oz. ga lahko definiramo kot prakso v nastajanju, ki ima možnosti za razvoj, če bo prostovoljno delo tudi profesionalno podprto.

V tem projektu se je združilo več inovativnih idej, ki so nastajale v povezovanju različnih organizacij v lokalnem okolju (center aktivnosti, muzej, dom starejših) in so vodile do nove storitve, tj. izmenjevalnice znanja. Inovacija prispeva k boljšemu počutju in večji povezanosti med ljudmi. Da lahko projekt uvrstimo med mikro socialne inovacije, utemeljujemo z elementi, ki smo jih zaznali v analizi primera in ustrezajo opredelitvi mikro socialne inovacije:

- (a) cilj je izboljšati kakovost življenja in reševati izzive naraščanja števila starejših in aktivnega staranja v izbrani urbani soseski;

- (b) praksa prinaša novost, saj podobnih dejavnosti za medgeneracijsko izmenjavo doslej v slovenskem prostoru nismo poznali;
- (c) spodbuja participacijo in sodelovanje različnih deležnikov pri nastajanju in pozneje pri delovanju;
- (č) usmerjen je k dolgoročni rešitvi za povezovanje, ki je prilagodljiva;
- (d) če se bo dejavnost razširila, bo presegla lokalno okolje.

Starejši so dobili aktivno vlogo pri ponudbi in širjenju svojega znanja. Oni sami postajajo ustvarjalci novih praks. Z izmenjavo znanja so nastali novi in prijetni medgeneracijski odnosi, včasih tudi prijateljski. V slovenskem okolju je več projektov povezovanja predšolskih in osnovnošolskih otrok s starejšimi, kjer kot povezovalac delujejo šole ali vrtci. Pri povezovanju generacij B in Z, ki sta bili udeleženi v našem primeru, je lahko povezovalni kanal spletna platforma, aktivno vlogo pa prevzamejo starejši.

Literatura

- Adalbert, E. in Ewert, B. (2015). Social Innovation for Social Cohesion. V A. Nicholls, J. Simon in M. Gabriel (ur.), *New Frontiers in Social Innovation Research* (str. 107–127). Palgrave Macmillan.
- Arko, T., Goričan, B., Kovač, J. in Novak, T. (2011). *Sadeži družbe: priročnik za izvajanje medgeneracijskih aktivnosti*. Slovenska filantropija, Združenje za promocijo prostovoljstva.
- Böstrom, A. K. (2014). Intergenerational Learning and Social Capital. V M. Formosa, S. Jelenc Krašovec in B. Schmidt-Herta (ur.), *Learning across Generations in Europe: Contemporary Issues in Older Adult Education* (str. 191–201). Sense Publishers.
- Böstrom, A. K. (2025). Social Capital and Intergenerational Relationships in Times of Pandemic. *Journal of Intergenerational Relationships*, 1–10. doi.org/10.1080/15350770.2025.2483211
- Brečko, D. (2021). Intergenerational cooperation and stereotypes in relation to age in the working environment. *Changing societies & personalities*, 5(1), 103–125.
- Bressler J., Henkin N. in Adler, M. (2005). *Connecting generations, strengthening communities: A toolkit for intergenerational program planners*. Temple University Center for Intergenerational Learning.
- Buffel, T., De Backer, F., Phillipson, C., De Donder L. in Lombaerts, K. (2014). Promoting sustainable communities through intergenerational practice. *Procedia – Social and Behavioral Science*, 116, 1785–1791.
- CAF Center aktivnosti Fužine (b. d.). <https://www.caf-ljubljana.si/>

- Cardoso Romão Freitas, F. in Domingues de Magalhães de Almeida, F. (2017). Contributions of social innovation to deal with the challenge of global increasing longevity. *Journal on Innovation and Sustainability*, 8(4), 181–199.
- Chigeza, S., Claasen, N. in Roos, V. (2020). Our Community, Our Traditional Food: Around the Fire as an Intergenerational Contact Zone. V M. Kaplan, L. Thang, M. Sanchez in J. Hoffman (ur.), *Intergenerational Contact Zones* (str. 29–38). Routledge.
- City of Longevity* (b. d.). <https://cityoflongevity.uknica.co.uk/>
- Cohen-Mansfield, J. (2022). Motivation to Participate in Intergenerational Programs: A Comparison across Different Program Types and Generations. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(6), 3554. doi.org/10.3390/ijerph19063554
- Cohn-Schwartz, E., Couto, C. P., Fung, H., Graf, S., Mhess, T., Liou, S., Nikitin, J. in Rothermund, K. (2023). Contact with older adults is related to positive age stereotypes and self-views of aging: The older you are the more you profit. *The Journals of Gerontology Series B Psychological Sciences and Social Sciences*, 2, 78(8), 1330–1340.
- Decade of healthy aging* (b. d.). <https://www.decadeofhealthyaging.org/>
- Doolittle, B. R. (2020). The Blue Zones as a model for physician well-being. *The American Journal of Medicine*, 133(6), 653–654.
- Feijoo-Quintas, S., Gerbaudo-Gonzalez, N., Gandoy-Crego, M., Gutierrez-Moar, C., Costa, E. in Facal, D. (2024). Higher Education Institutions as Strategic Centers for Promoting Social Innovation in Gerontology: Insights from the Senior Innovation Lab Training Initiative. *Geriatrics*, 9(3), 76. doi: 10.3390/geriatrics9030076
- Feldman, S., Mahoney, H. in Seedsman, T. (2002). *Building Intergenerational Capacity: A National Study of Intergenerational Programmes*. Alma Unit for Research on Ageing, Victoria University.
- Findeisen, D. (2012). *Koraki v prostovoljstvo*. Društvo za tretje življenjsko obdobje.
- Fischer, T. (ur.). (2008). *Intergenerational learning in Europe – Policies, programmes and practical guidance*. EAGLE – european approaches to inter-generational lifelong learning. <https://www.yumpu.com/en/document/view/45686781/intergenerational-learning-in-europe-policies-programmes->
- Gallagher, C. in Fitzpatrick, A. (2018). It's a Win-Win Situation – Intergenerational Learning in Preschool and Elder Care Settings: An Irish Perspective. *Journal of Intergenerational Relationships*, 16(1-2), 26–44.
- Gardner, P. in Alegre, R. (2019). »Just like us«: Increasing awareness, prompting action and combating ageism through a critical intergenerational service learning project. *Educational Gerontology*, 45(2), 146–158.

- Geeraert, K., Wanhoof, J. in Van Den Bossche, P. (2021). Flemish Teachers' Age-related Stereotypes: Investigating Generational Differences. *Journal of Intergenerational Relationships*, 19(2), 179–195.
- Giraudeau, C. in Bailly, N. (2019). Intergenerational programs: What can school-age children and older people expect from them? A systematic review. *European Journal of Aging*, 16, 363–376.
- Granville, G. (2002). *A Review of Intergenerational Practice in the UK*. Beth Johnson Foundation.
- Hesse-Biber, S. N. (2017). *The Practice of Qualitative Research*. Sage.
- Hlebec, V. in Mandič, S. (2021). Socialne inovacije kot nov tip kolektivnega delovanja. *Teorija in praksa*, 58(1), 5–27.
- Illich, I. (2024). Razšolanje družbe; Medicinska nemeza. KUD Logos.
- Jackson, A. Y. in Mazzei, L. A. (2012). *Thinking with Theory in Qualitative Research: Viewing Data Across Multiple Perspectives*. Routledge.
- Jelenčič, M. (2020). Snovalsko razmišljanje. V E. Boštjančič (ur.), *Kako spodbujati zaposlene: psihološki pristopi od A do Ž* (str. 388–398). Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Kaplan, M. S. (2002). Intergenerational programmes in Schools: Considerations of Form and Function. *Intergenerational Review of Education*, 48(5), 305–334.
- Kaplan, M., Sanchez, M. in Hoffman, J. (2017). *Intergenerational Strategies for Sustaining Strong Communities. In Intergenerational Pathways to a Sustainable Society*. Springer.
- Kaplan, M., Thang, L. L., Sanchez, M. in Hoffman, J. (ur.). (2020). *Intergenerational Contact Zones Place-based Strategies for Promoting Social Inclusion and Belonging*. Routledge.
- Kump, S. in Jelenc Krašovec, S. (2014). Intergenerational Learning in Different Contexts. V M. Formosa, S. Jelenc Krašovec in B. Schmidt-Hertha (ur.), *Learning across Generations in Europe: Contemporary Issues in Older Adult Education* (str. 167–177). Sense Publishers.
- Leonor, S. in Palma, D. (2024). Framework for a Project Methodology in Design – Interactions in Speculation and Fictional Futures. V A. Marcus, E. Rosenzweig in M. M. Soares (ur.), *Design, User Experience, and Usability. Lecture Notes in Computer Science*, 14713. https://doi.org/10.1007/978-3-031-61353-1_21
- Lewrick, M., Link, P. in Leifer, L. (2020). *The Design Thinking Toolbox: A Guide to Mastering the Most Popular and Valuable Innovation Methods*. John Wiley.
- Ličen, N. (2020). *Učiti se ob srečanju generacij*. Slovenska univerza za tretje življenjsko obdobje.
- Ličen, N., Šindić A., Lepičnik Vodopivec, J. in Kožar Rosulnik, K. (2021). Intergenerational Education to Enhance Sustainable Community Development. *Open Journal for Educational Research*, 5(1), 49–62.

- Ljudje Strategic Design Studio* (b. d.). <https://www.ljudje.si/>
- MacCallum, J., Palmer, D., Wright, P., Cumming-Potrin, W., Northcote, J., Brooker, M. in Tero, C. (2006). *Community Building Through Intergenerational Exchange Programs*. Australian Government Department of Families, Community Services and Indigenous Affairs (FaCSIA) on Behalf of NYARS.
- MAO – Muzej za arhitekturo in oblikovanje (b. d.). <https://mao.si/>
- Mi smo FACE – Center aktivnosti Fužine CAF (b. d.). <https://www.facebook.com/centeraktivnostifuzine/posts/1934804470062252>
- Mitrović, I., Auger, J., Hanna, J. in Helgason, I. (ur.) (2021). *Beyond Speculative Design: Past–Present–Future*. University of Split.
- Mulgan, G., Tucker, S., Ali, R. in Sanders, B. (2017). *Social Innovation: What it is, why it matters and how it can be accelerated*. University of Oxford Business School.
- Murray, R., Caulier-Grice, J. in Mulgan, G. (2010). *The Open Book of Social Innovation*. The Young Foundation.
- Newman, S. in Hatton-Yeo, A. (2008). Intergenerational Learning and the Contributions of Older People. *Ageing Horizons*, 8, 31–39.
- O nas – FACE (b. d.). <https://www.mismoface.si/o-nas>
- Oslo Manual (2018). *Guidelines for Collecting, Reporting and Using Data on Innovation*. OECD. <https://www.oecd.org/science/oslo-manual-2018-9789264304604-en.htm>
- Sanchez, M. (2007). *Intergenerational Programmes Evaluation*. Spanish National Institute for Older Persons and Social Services.
- Schmidt-Hertha, B., Jelenc Krašovec, S. in Formosa, M. (ur.). (2014). *Learning across generations in Europe: Contemporary issues in older adult education*. Sense Publishers.
- Strategija dolgožive družbe (2017). https://www.umar.gov.si/fileadmin/user_upload/publikacije/kratke_analize/Strategija_dolgozive_druzbe/SDD_sprejeta/DolgozivaDruzba_splet.pdf
- Šindić, A., Partalo, D. in Ličen, N. (2022). Preschool teachers' perspective on factors of intergenerational learning important for professional development. *Metodički ogledi: časopis za filozofiju odgoja*, 29(1), 125–142.
- Šparl, M. (2022). Face: platforma izmenjevanja znanja za ohranjanje aktivnosti starejših. V N. Ličen in M. Mezgec (ur.), *Homo senescens: dolgoživost in izobraževanje starejših* (str. 259–269). Založba Univerze.
- Tambaum, T. (2023). Intergenerational Learn in Action. V K. Evans, W. On Lee, J. Markowitsch in M. Zukas (ur.), *Third International Handbook of Lifelong Learning* (str. 739–762). Springer.
- Taylor, C. (2019). Diffracting the Curriculum: Putting “New” Material Feminism to Work to Reconfigure Knowledge-Making Practices in Undergraduate Higher

- Education. V J. Huisman in M. Tight (ur.), *Theory and Method in Higher Education Research* (str. 37–52). Emerald Publishing Limited. doi:10.1108/S2056-375220190000005004
- The New Map of Life* (2022). <https://longevity.stanford.edu/wp-content/uploads/2022/04/Short-Report-2.pdf>
- UK National Innovation Centre Ageing UKNICA (b. d.). <https://uknica.co.uk/>
- Voorberg, W. H., Bekkers, V. J. in Tummers, L. G. (2014). A systematic review of co-creation and co-production: Embarking on the social innovation journey. *Public Management Review*, 17(9), 1333–1357.
- Westley, F. in Antadze, N. (2010). Making a Difference – Strategies for Scaling Social Innovation for Greater Impact, *The Innovation Journal: The Public Sector Innovation Journal*, 15(2), 1–19.
- Withnall, A. (2017). Intergenerational relationships and lifelong learning: Missing links. *Journal of Intergenerational Relationships*, 15(1), 4–13. <https://doi.org/10.1080/15350770.2017.1260393>
- World Health Organisation. (2020). *Decade of Healthy Ageing: Baseline Report*. <https://www.who.int/publications/i/item/9789240017900>